

УДК 347.513

Олександра Кочина,

здобувач кафедри цивільного,
господарського, адміністративного права
та процесу Чернігівського національного
технологічного університету

Особливості відшкодування моральної шкоди юридичним особам за цивільним законодавством України

В статті досліджується законодавче регулювання відшкодування моральної шкоди юридичним особам та доктринальні погляди вчених з приводу можливості або, навпаки, неможливості застосування даного інституту до юридичних осіб. Проаналізовано місце права на відшкодування моральної шкоди в системі захисту немайнових прав юридичних осіб. Сформовані пропозиції щодо введення окремої норми, присвяченій захисту ділової репутації юридичної особи.

Ключові слова: моральна шкода, юридична особа, немайнові права, відшкодування шкоди, захист ділової репутації.

В статье исследуется законодательное регулирование возмещения морального вреда юридическим лицам и доктринальные взгляды ученых по поводу возможности или, наоборот, невозможности применения данного института к юридическим лицам. Проанализировано место права на возмещение морального вреда в системе защиты неимущественных прав юридических лиц. Сформированы предложения по введению отдельной нормы, посвященной защите деловой репутации юридического лица.

Ключевые слова: моральный вред, юридическое лицо, неимущественные права, возмещения вреда, защита деловой репутации.

This article examines the legal regulation of compensation for moral damage to legal entities and doctrinal views of scientists about the possibility or contrary impossibility of the use of this institution to legal persons. The author analyzes the place of the law to compensation for moral damage in the protection system of the moral rights of legal entities. Formed proposals for the introduction of specific rules devoting the protecting of reputation the legal entity.

Keywords: moral damage, legal entity/person, moral rights, compensation for damage, protection of business reputation.

Право на відшкодування моральної шкоди відоме українському законодавству дещо більше 20 років, що порівняно з іншими цивільно-правовими інститутами є достатньо новим для вітчизняного права. Проте судова практика свідчить, що суспільство сприйняло даний інститут та активно використовує для захисту порушених прав. Однак відносно невеликий досвід України в його регулюванні породжує виникнення ряду проблем теоретичного та правозастосовного характеру. Однією з таких проблем є можливість застосування норм про відшкодування моральної шкоди для захисту прав юридичних осіб.

Аналізуючи наукові джерела, варто зазначити, що комплексне дослідження моральної шкоди юридичної особи в останнє було здійснено С. І. Шимон в 2001 році, тобто ще до набуття чинності діючого Цивільного кодексу (далі – ЦК) України від 16 серпня 2003 № 435-IV. В основному дане питання підіймалося в контексті загального дослідження інституту моральної шкоди такими науковцями, як К. І. Голубєвим, О. О. Міхно, С. В. Наріжним, В. П. Паліюком, А. Т. Табунщиковим, О. М. Ерделевським та іншими.

Метою цієї статті є аналіз та дослідження особливостей відшкодування моральної шкоди юридичним особам, з'ясування місця права на відшкодування моральної шкоди серед немайнових прав юридичної особи та вироблення в результаті дослідження пропозицій щодо вдосконалення законодавства стосовно захисту немайнових прав юридичної особи.

Право юридичної особи на відшкодування моральної шкоди було вперше передбачено ЦК УРСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI, до якого Законом України «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій» від 6.05.93 р. № 3188-12 були внесені зміни, відповідно до яких норми ст. 7 та ст. 440-1 встановлювали можливість компенсації моральної шкоди як для фізичних, так і для юридичних осіб.

Саме з цих часів в науковому світі активно починається обговорення питання про доцільність та можливість поширення даного інституту для захисту немайнових прав юридичних осіб.

З позиції сучасного законодавця відповідь на це питання однозначна. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 23 ЦК України моральна шкода може полягати у приниженні ділової репутації юридичної особи, а ч. 1. ст. 1167 ЦК вказує на можливість її відшкодування. У Постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року № 4 вказується, що встановлене Конституцією та законами України право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди є важливою гарантією захисту прав і свобод громадян і законних інтересів юридичних осіб.

В свою чергу більшість вчених вважають, що даний вид цивільно-правової відповідальності не може бути застосований до юридичних осіб у зв'язку з їхньою неможливістю відчувати страждання. Так, В. П. Паліюк зазначає, що для цих учасників суспільних відносин поняття «страждання» не припустиме, оскільки можливість заподіяння юридичній особі «фізичних» або «моральних» страждань несумісна з його правовою природою. На відміну від людини юридична особа не володіє психікою, а тому не може відчувати емоційні реакції на протиправну поведінку інших осіб [1, с. 61].

Російські цивілісти, такі як К. І. Голубев та С. В. Наріжний [2, с. 153], О. О. Міхно [3, с. 47], О. А. Пешкова [4, с. 77], А. Т. Табунщиков [5, с. 30], О. М. Ерделевський [6, с. 9], давно прийшли до думки, що юридична особа є

штучно створеним суб'єктом права, не здатним відчувати емоції, тому вона не може зазнавати моральну шкоду, і, відповідно, у неї не може виникнути права на її компенсацію.

Якщо людина відчуває душевний дискомфорт через побоювання за свою кар'єру, можливості втратити ділові зв'язки, а, отже, із-за імовірної втрати потенційної можливості заробити, через побоювання за свій сімейний стан тощо, то юридична особа, вважає О. О. Міхно, не може відчувати такого дискомфорту. Можуть бути лише об'єктивні наслідки порушень ділової репутації, що відбилися на функціонуванні організації чи підприємства [2, с. 47].

Представники української цивілістичної науки здебільшого розділяють протилежну думку. Зокрема, на думку Н. О. Саніахметової, відшкодування моральної (немайнової) шкоди юридичним особам має певну специфіку, яка не врахована в діючому законодавстві [7, с. 14]. Прокоментуємо дану позицію словами О. М. Ерделевського: «припущення про те, що «моральна шкода» стосовно юридичної особи є якась інша категорія, ніж «моральна шкода» громадянина ... не витримує ніякої критики, оскільки в цьому випадку ми зіткнулися б з феноменом, що не визначається і не регулюється Цивільним кодексом» [4, с. 9].

С. І. Шимон вважає, що у відношенні юридичних осіб слід застосовувати термін «немайнова» шкода, оскільки етимологічно він, на відміну від слова «моральна», не походить від понять «духовна, психічна», що притаманне тільки людині, і не співпадає з поняттям моральної шкоди фізичної особи за змістом [8, с. 38].

На нашу думку, більш виваженою є думка тих науковців, які моральну шкоду взагалі не співвідносять з юридичними особами. По-перше, юридична особа не є живою, тому фізично вона не може страждати та відчувати біль. По-друге, виникає питання: яким чином юридична особа має використати гроші, які стягуються як компенсація за моральну шкоду? Щодо фізичної особи, то вона може їх використовувати будь-яким чином за своїм власним

бажанням (покласти в банк на депозит, купити телевізор, зробити пластичну операцію, поїхати у відпустку тощо), головне, щоб в результаті ці дії могли компенсувати або ж в гіршому випадку зменшити страждання людини.

З юридичними особами складніше. Важко не погодитися, з С. І. Шимон, яка зазначає, якщо грошова сума як компенсація за моральну шкоду буде вкладена в розвиток підприємства (або навіть у додаткову рекламу), то, як наслідок, буде одержаний додатковий прибуток, що призведе до збагачення юридичної особи, що суперечить призначенню компенсації моральної шкоди. Якщо ці кошти будуть спрямовані на соціальний розвиток, то внаслідок цього конкретне благо одержить конкретна фізична особа, незалежно від того, понесла вона моральні втрати чи ні, що також суперечить суті даного інституту. Використання даних коштів на погашення збитків, взагалі буде відшкодування майнової шкоди [8, с. 38].

Тобто бачимо, що в даному контексті змиваються грані між моральною та матеріальною шкодою. Враховуючи вищевикладене, приходимо до висновків, що інститут моральної шкоди не може бути застосований до юридичних осіб.

Зарубіжне законодавство таких країн, як Франція, Німеччина, США, взагалі не поділяє шкоду, заподіяну юридичним особам, на майнову та немайнову. В ситуаціях, які пов'язані з заподіянням шкоди діловій репутації фірми, передбачається, що в судовому порядку на особу, яка поширила відомості, які не відповідають дійсності, покладається обов'язок дати спростування в засобах масової інформації або усунути їх тим способом, яким вони були поширені. У той же час, якщо фірма заявляє про те, що в результаті цих дій їй були заподіяні збитки, то вона сама повинна довести розмір таких збитків. У тому випадку, коли це неможливо зробити, фірма має право вимагати компенсації таких збитків в певному розмірі, встановленому законодавством цих країн, з винної особи за порушене право на свою користь. Дана компенсація є нічим іншим як відшкодуванням шкоди немайнового характеру на користь юридичної особи [6, с. 76].

Загальновідомим є те, що основним видом немайнових втрат юридичної особи є пониження її ділової репутації. З огляду на це заслуговує увагу пропозиція О. О. Міхно ввести таке поняття як «школа діловій репутації юридичній особі», яке як і моральна школа буде одним з випадків немайнової шкоди [2, с. 48]. К. І. Голубєв та С. В. Наріжний зазначають, що має сенс доповнити інститут захисту ділової репутації юридичної особи таким положенням: «Організація (юридична особа), у відношенні якої поширені відомості, що порочать її ділову репутацію, вправі поряд із спростуванням таких відомостей вимагати відшкодування збитків та грошової компенсації нематеріальної шкоди, завданих їх розповсюдженням» [3, с. 153]. Пропонуємо перенести такі пропозиції і на українське законодавство.

Так, відповідно до ст. 94 ЦК України особисті немайнові права юридичної особи захищаються відповідно до глави 3 цього Кодексу. Аналогічне положення, але щодо фізичних осіб, міститься і в ч. 1 ст. 275 ЦК, крім того в ч. 2 даної статті зазначається, що захист особистого немайнового права може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинено це порушення. І саме наступні п'ять статей присвячені спеціальним способам захисту немайнових прав фізичної особи: ст. 276 – поновлення порушеного особистого права, ст. 277 – спростування недостовірної інформації, ст. 278 – заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права, ст. 279 – правові наслідки невиконання рішення суду про захист особистого немайнового права, ст. 280 – право фізичної особи, особисте немайнове право якої порушено, на відшкодування шкоди. Отже, вельми логічним буде закріпити аналогічний порядок захисту і немайнових прав юридичних осіб.

Висновки

Таким чином, користуючись методом системного аналізу пропонуємо внести такі зміни до ЦК України. По-перше, до змісту ст. 94 додати частину другу наступного змісту: «Захист особистого немайнового права юридичної особи може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків що їх спричинено».

По-друге, вважаємо за доцільне включити до ЦК ст. 94-1 з назвою «Захист ділової репутації юридичної особи» такого змісту:

«1. Юридична особа, у разі поширення відомостей, що ганьблять її ділову репутацію, має право на відповідь, на спростування такої інформації або на звернення до суду з метою захисту порушених прав.

2. На вимогу зацікавлених осіб допускається захист ділової репутації юридичної особи після її реорганізації або ліквідації.

3. Відомості, що ганьблять ділову репутацію юридичної особи, вважаються такими, якщо той, хто їх поширив, не доведе, що вони відповідають дійсності.

4. Спростування відомостей, що ганьблять ділову репутацію юридичної особи, здійснюється особою, яка поширила інформацію.

Поширювачем відомостей, які подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якій вона працює.

Якщо особа, яка поширила відомості, що ганьблять ділову репутацію, невідома, юридична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цих відомостей та їх спростування.

5. Якщо відомості, що ганьблять ділову репутацію юридичної особи, міститься у документі, який прийняла (видала) юридична особа, цей документ має бути відкликаний.

6. Юридична особа, щодо якої відомості, що ганьблять її ділову репутацію, поширено у друкованих або інших засобах масової інформації,

має право на відповідь, а також на спростування відомостей у тому ж засобі масової інформації в порядку, встановленому законом.

Якщо відповідь та спростування у тому ж засобі масової інформації є неможливими у зв'язку з його припиненням, така відповідь та спростування мають бути оприлюднені в іншому засобі масової інформації, за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію.

Спростування відомості, що ганьблять ділову репутацію юридичної особи, здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила.

7. Спростування відомостей, що ганьблять ділову репутацію юридичної особи, здійснюється у такий же спосіб, у який вона була поширена.

8. Поряд із правом на відповідь та правом на спростування спростуванням відомостей, що ганьблять ділову репутацію, юридична особа має право вимагати відшкодування збитків у вигляді неодержаних доходів з винної особи, яка поширила ці відомості, або публікації рішення суду про визнання поширених відомостей такими, що не відповідають дійсності».

Список використаних джерел:

1. Палиюк В. П. Правовое регулирование возмещения морального (неимущественного) вреда: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Палиюк Василий Павлович. - Х., 1999. - 189 л.
2. Михно Е. А. Компенсация морального вреда во внедоговорных обязательствах: дис. канд. юрид. наук.: 12.00.03 / Михно Елена Александровна. - СПб., 1998. - 162 с.
3. Голубев К. И., Нарижный С. В. Компенсация морального вреда как способ защиты неимущественных благ личности. 2-е изд., доп. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. — 302 с.
4. Эрделевский А. М. Моральный вред и компенсация за страдания. Научно-практическое пособие. - М.: Издательство БЕК, 1998. – 188 с.

5. Табунщиков А. Т. Компенсация морального вреда в гражданском законодательстве Российской Федерации: дис. канд. юрид. наук.: 12.00.03 / Табунщиков Андрей Тихонович. – СПб., 2005. – 150 с.
6. Пешкова О. А. Ответственность и защита при причинении вреда неимущественным правам и нематериальным благам граждан и юридических лиц: дис. канд. юрид. наук.: 12.00.03 / Пешкова Ольга Андреевна. - М.: РГБ, 2002. – 162 с.
7. Харитонов Е. О., Саниахметова Н. А. Гражданское право. Учебное пособие. - К., 2002. – 832 с.
8. Шимон С. І. Немайна (моральна) шкода юридичної особи: поняття і компенсація / С. І. Шимон // Підприємництво, господарство і право. - 2001. - № 1 . - С. 34-38.